

VAKUF HUSEIN-KAPETANA GRADAŠČEVIĆA

1. Uvod

Husein-kapetan Gradašćević, Zmaj od Bosne, bio je jedna od najznamenitijih historijskih ličnosti Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću. Upravljao je gradačackom kapetanijom i bio na čelu Pokreta za autonomiju Bosne 1831/32. godine. O njegovom liku i djelu pisali su mnogi historičari, osmanisti, književnici i umjetnici.¹ I pored toga što su rasvijetljene mnoge dionice njegovog života, malo se zna o njegovom duhovnom životu, a još manje o njegovim vakufima koje je uvakufio za potrebe muslimanske zajednice.²

Nije poznato zašto se dosada zanemarivala ova važna dionica u Husein-kapetanovom djelovanju.

Vjerski odgoj, naobrazba i prakticiranje islamske duhovnosti snažno su utjecali na karakterne osobine Husein-kapetanove ličnosti, kao što su: samopouzdanje, odlučnost, hrabrost i dobrota, odnosno okitile su njegovu filozofiju života „odjećom bogobojažnosti“. Na tim osnovama gradila se njegova moralna, vojnička i politička ličnost, njegova ljubav prema vjeri, narodu i domovini, zatim činjenju hajrata i uvakufjavanju svog imetaka u korist muslimanske zajednice. Ovaj rad je prilog Husein-kapetanovoj biografiji, koji će

1 Više o biografiji Husein-kapetana vidi: Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1931. do 1832. godine*, Sarajevo, 1996. ; dr. Husnija Kamberović, *Husein-kapetan Gradašćević (1802-1834.)*, biografija - Uz dvjestotu godišnjicu rođenja -, BZK "Preporod" Gradačac, Gradačac, 2002. Bibliografiju studija, rasprava i drama o Husein-kapetanu napisao je naš poznati bibliograf Mustafa Čeman, a objavljena je u djelu Sadika Šehića *Zmaj od Bosne*, drugo prošireno izdanje, Mariborski tisak, Maribor, 1994., str. 127-146. Također, sažet prikaz onih koji su pisali o Husein-kapetanu vidi: *Vijećanje bošnjačkih prvaka u Tuzli 1831. godine*, zbornik radova sa naučnog skupa „Značaj Pokreta Husein-kapetana Gradašćevića u brobi za autonomiju Bosne i Hercegovine“ (Tuzla, 3.2.2006.), BZK Preporod Gradačac, Gradačac, 2007., str. 140-142.

2 Autor ovog rada napisao je prilog o oduzetim vakufima Husein-kapetana od 1945-1999. godine u kojem nije podrobnije tretirao historijat vakufa od njegova utemeljenja, kao što je slučaj u ovom radu. Prilog je objavljen u spomenutom zborniku radova *Vijećanje bošnjačkih prvaka u Tuzli 1831. godine*, str. 150-167.

rasvijetliti i upotpuniti nedostajuće iz životnog mozaika Husein-kapetana Gradašćevića.

2. Duhovni život Husein-kapetana Gradašćevića

Opisi i izjave Husein-begovih savremenika o njemu, porodična tradicija, vakufi i sačuvani dokumenti i stvari su najrelevantniji i najistinitiji pokazatelji njegovog duhovnog života. Poznato je da je Husein-kapetan stekao temeljito islamsko obrazovanje i odgoj te da su među njegovim učiteljima bila i dva šejha nepoznatog derviškog pravca, „ali se ne zna da li je sam Husein-beg pristupio nekom derviškom redu, niti je ostalo zabilježeno da je učestvovao u derviškim zikrovima.

Na temelju njegovog skromnog života moglo bi se pretpostaviti da je bio derviš³. Na to bi mogao upućivati i podatak da je Husein-kapetan i prije 1831. godine dolazio kod šejha Abdurahmana Sirije u njegovu tekiju na Oglavku kod Fojnice. U to vrijeme Abdurahman Sirija, najpoznatiji šejh nakšibendijskog tarikata u Bosni, uživao je veliki ugled kod svih muslimana Bosanskog ejaleta. U vrijeme Pokreta za autonomiju 1831. i 1832. bio je na strani Husein-kapetana.⁴

Može se reći da je postojala i da postoji neupitna narodna jednodušnost o Husein-kapetanovoj pobožnosti i odanosti vjeri. Ovo općeprisutno uvjerenje može se potvrditi sa dva sačuvana dokumenta. Prvi je predstavka koju su Bošnjaci uputili Porti iz Prištine, a u kojoj traže da se za valiju Bosne postavi „...neko iz ejaleta, ko poznaje državne poslove, ko je odan vjeri i državi i ko pomaže nemoćnu raju... Prvak ovog ejaleta, kod nas svih poznat kao vjeran i pošten, dobročinitelj vjere i države, pomagač sirotinje i raje, po prirodi svojoj pobožan i ispravnog vladanja, kapetan Gradačca, Husein-beg...“

Drugi dokument je mahzar (molba, zahtjev) stanovništva na sudu u Sarajevu da se Husein-begu povjeri upravljanje Bosnom, u kojem stoji sljedeće: „Glava ove zemlje, poštovan od svih, malih i velikih (bogatih i siromašnih), koji se kod svih smatra vjeran i ispravan, pomagač sirotinje i raje, hrabar i pobožan, ima osobine koje odgovaraju onome što smo ranije iznijeli iz Kur’ana i hadisa, Husein, kapetan Gradačca, u svakom je slučaju sposoban i u stanju da upravlja ejaletom...“⁵

3 Dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str. 17.

4 Enes Pelidija, O Husein-kapetanu Gradašćeviću i njegovom duhovnom životu, *Vijećanje bošnjačkih prvaka...*, str. 45-46. Također, Džemal Čehajić, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1986., str. 56.

5 Ahmed S. Aličić, nav.dj., str. 382-391.

Sadržaj natpisa na njegovom zlatnom muhuru, koji je 1831. godine izradio zlatar Ambro iz Gornjeg Vakufa, vjerno odslikava Husein-kapetanovu životnu filozofiju i odanost islamskim načelima. Prijevod sadržaja na Husein-kapetanovom pečatu glasi: „Uzdam se u velikog Stvoritelja, rob mu Husein“, a okolo u sedam polja pisalo je: „Pomoć je od Boga i pobjeda skora i obraduj vjernike! Bog nam je dosta i zaista je upravitelj i naš gospodar i zaštitnik. Nema snage osim Boga Velikog.“ Ispod je bilo ugravirano sedam usklika Stvoritelju: „O Prijatelju! O Slavni! O Mogući! O Darežljivi! O Milostivi! O Pokrovitelju! O Oprosniče!“⁶

Budući da su to prethodni istraživači propustili učiniti, objasniti ćemo porijeklo sadržaja pečata. On je sastavljen od kur'anskih ajeta i određenih uobičajenih islamskih izreka i zikra. Prva rečenica - Uzdam se u velikog Stvoritelja, rob mu Husein - sastavljena je od riječi kojim musliman izražava svoju predanost i pouzdanje u Allaha, dž.š.⁷ Rečenica: „Pomoć je od Boga i pobjeda skora i obraduj vjernike!“ – ustvari je završni dio 13. ajeta kur'anske sure *Saff* (navedeno prema prijevodu Kur'ana Besima Korkuta, str. 552). Rečenica: „Bog nam je dosta i zaista je upravitelj i naš gospodar i zaštitnik“ – predstavlja kombinaciju završnog dijela 173. ajeta sure *Ali Imran* i završnog dijela 40. ajeta sure *El-Enfal*. Ove ajete potpunije je preveo Besim Korkut: „Dovoljan nam je Allah i divan je On Gospodar. A divan je On zaštitnik i divan poma-gać.“ (Besim Korkut, Kur'an s prijevodom, str.72. i 181.). U muslimanskoj tradiciji, kombinacija ova dva ajeta vrlo je česta prilikom učenja tevhida i drugih zikrova. Rečenica: „Nema snage osim Boga velikog!“ - dio je iz tesbiha poslije klanjanja namaza, a prije dove. Kada je riječ o sedam uskliku Stvorite-lju, radi se zapravo o sedam Allahovih lijepih imena.

U ulozi bosanskog vezira, Husein-kapetan je 29. oktobra 1831. godine izdao bujrukdiju kojom je naredio da se poprave sve džamije i mektebi, da se grade gdje ih nije bilo, da se namazi klanjaju džematile i da se vjerski službenici redovno plaćaju.

6 Dr.Husnija Kamberović, nav.dj., str. 17.

7 U knjizi Sadika Šehića, *Zmaj od Bosne*, Husein-kapetan Gradašćević između legende i povijesti, drugo prošireno izdanje, Bosanska riječ, Mariborski tisak, Maribor, 1994., na strani 99. navedena je godina izrade pečata, a na str. 115 pod znacima navoda neveden je i dio sadržaja pečata, a ispod ime Husein-kapetana, što bi čitaoca moglo navesti na pogrešan zaključak da je Husein-kapetan autor tih riječi, a što nije tačno, jer se radi o kur'anskim ajetima, Allahovim lijepim imenima i jednoj rečenici iz zikra (tesbiha) poslije namaza.

I nakon vojničkog poraza, u veoma teškom i neizvjesnom stanju, kada je morao napustiti Bosnu i preći u Austriju (Slavonski Brod), dok je još bio u Gradačcu, između ostalog, tražio je od dr. Pleyela, direktora broskog kontumaca, da - „...kuću u kojoj bude stanovao može renovirati po muslimanskim propisima...“⁸

Iz opisa Bartolomea Kuniberta, koji je liječio Husein-kapetana nakon što je ovaj iz Zemuna prebačen u Beograd, čitamo sljedeće upečatljivo prisjećanje:

„Iskren i marljiv muslomanin, on je brižljivo vršio spoljne obrede svoje vjere i pretpise Korana; ni za šta na svetu on ne bi propustio onih pet molitava dnevno, oštro pretpisanih svakome muslomaninu i od čega ga ništa ne može osloboditi; šta više često su ga viđali kako za vreme razgovora okreće oči k nebu i ponavlja sa svim tiho poneku molitvu ili stihove iz Korana; i protivu opštega običaja svojih sunarodnika uzdržavaše se on brižljivo od raznih vinskih i alkoholnih pića, zabranjenih zakonima islamizma.“⁹

U prilog posvjedočenja Husein-kapetanove odanosti vjeri može poslužiti i njegova hamajlija u obliku košulje, koju je nosio kada bi išao u boj. Hamajlija je sadržavala ispisane pojedine kur'anske sure, ajete, izreke, dove i brojne vefkove. Nošena je u svrhu zaštite od neprijatelja i priskrbljenja Allahove pomoći u borbi sa dušmanima.¹⁰

Kao uzoran musliman Husein-kapetan je, saobrazno svom dubokom vjerskom uvjerenju i tradiciji porodice Gradašćević, sagradio džamiju i uva-

8 Dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str. 56.

9 Bartol Kunibert, *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića*, Beograd, 1901., str. 312.

10 Ova hamajlija-košulja nabavljena je za vrijeme Drugog svjetskog rata za zbirku tadašnjeg Hrvatskog državnog muzeja u Banjoj Luci. Otkupljena je od Hairije (rođ. Gradašćević), supruge banjalučkog posjednika Jusuf-bega Filipovića. Po predanju u porodici Gradašćević, ovu hamajliju je nakada nosio u bojevima Husein-kapetan. Ovo predanje potvrdio je autoru ovog rada i Muhamed Bego Gradašćević, jedan od živih potomaka čuvene porodice Gradašćević iz Gradačca. Bilo je slučajeva u prošlosti da su pojedini ratnici nosili u ratu raznovrsne hamajlije sa kur'anskim izrekama ili brojnim dovama. Čak su i na oružju bile ispisane razne dove za dobivanje pomoći od Allaha Uzvišenog. Na Husein-kapetanovoj košulja-hamajliji bila je ispisana 110. kur'anska sura *Nasr*, 255. ajet sure El-Bekare-Ajetu-l-kursij, u narodu poznat kao ćursi-dova, imena nekih ashaba Muhammeda, a.s., koji su učestvovali u Boju na Bedru 624. godine itd. Vidi: Muhamed Garčević, *Košulja-hamajlija Husein-kapetana Gradašćevića*, Izdanja Hrvatskog državnog muzeja u Banjoj Luci, svezak 2., Hrvatska državna tiskara Zagreb -podružnica Sarajevo, 1942.

kufio značajan dio svoje imovine za šire potrebe muslimana i njihovih vjerskih i obrazovnih ustanova.

Svi naprijed izneseni navodi svjedoče o Husein-kapetanu kao djelatnom vjerniku, koji je djelima i načinom života potvrđivao svoju istrajnost u vjerovanju i odlučnost za vjeru. Na toj osnovi, uređivao je svoje odnose sa drugima, bez obzira na vjeru i naciju, tj. „na temelju dobra i čestitosti, a ne na temelju grijeha i neprijateljstva“. Dizao je svoj glas protiv nepravde i nasilja, ma sa koje strane dolazili - bilo od muslimana, bilo od kršćanina! Za njega se slobodno može reći da mu zulmućar nije bio mio, ma koje vjere da je bio! Na toj osnovi treba sagledavati njegov odnos i prema Osmanlijama, i prema kršćanima u Bosni. Time se stječu bitne osnove za razumijevanje Pokreta za autonomiju Bosne ili, npr., Husein-kapetanove odluke da bez sultanovog berata dopusti izgradnju velike katoličke crkve i župnog stana u Tolisi kod Gradačca, zgrade za prvu katoličku pučku školu, katoličke crkve u selima Dubrave i Garevac i pravoslavne crkve u Obudovcu.¹¹

3. Vakuf Husein-kapetana Gradašćevića

Sveukupni razvoj Gradačca – ekonomski, politički, kulturni i vjersko-prosvjetni vezuje se za vrijeme poslije Karlovačkog mira 1699. godine, kada postaje graničnim gradom prema Austriji, kasnije i sjedištem gradaččke kapetanije. Postojanje gradaččkih vakufa veže se za porodicu Gradašćević, a najraniji konkretni podaci za ličnosti Mehmed-kapetana i njegovog sina Osman-kapetana, koji je na kapetanskoj dužnosti naslijedio svog oca „i to prije 1795. godine“. Zasigurno je i prije tog perioda bilo vakufa i uvakuflijanja u nekoj mjeri, što bi moglo biti predmetom posebnog istraživanja u budućnosti. Na osnovu ranije istraţene historijske dokumentacije, porodica Gradašćević je prva poznata, a ujedno i najznačajnija vakifska porodica u Gradačcu, a nakon Mehmed-kapetana i Osman-kapetana, kao vakifi se javljaju Murat-kapetan, Husein-kapetan i hadţi Bećir-beg, sinovi Osman-kapetana.

Na temelju relevantne arhivske građe (gruntovni ulošci, spiskovi i iskazi vakufa), u ovom radu bit će separatno obrađeni samo Husein-kapetanovi vakufi.

U razdoblju od 1820. do 1831. godine Husein-kapetan Gradašćević utemeljio je svoj vakuf. Njegovo utemeljenje može se vezati za njegovo stupanje na kapetansku dužnost 1820. godine. Njegovi vakufi nalazili su se u Gradačcu, Modriči i Brčkom.

11 Dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str. 39.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu čuvaju se vakufname Osman-kapetana i Murat-kapetana Gradašćevića, ali nema tragova o Husein-kapetanovoj vakufnami.¹²

U osmanskom periodu ovi vakufi, kao što je bio slučaj sa vakufom Osman i Murat-kapetana, a što se vidi iz njihovih vakufnama, evidentirani su kao vakuf Husein-kapetana. O tome svjedoče spiskovi ovog vakufa koji su rađeni na početku austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini, a koji se nalaze u arhivi Medžlisa IZ-e Gradačac. U austrougarskom razdoblju, tačnije od ustroja gruntovnice u Gradačcu 1887. godine, sva vakufska dobra Husein-kapetana uknjižena su u gruntovnici na vakuf džamije Husein-kapetana u Gradačcu. U kasnijim evidencijama vakufa, koje je vodilo Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu za vlastite potrebe, naizmjenično su upotrebljavana oba naziva.

Vakuf Husein-kapetana nije imao posebnu upravu, nego su vakufi gradačackih kapetana Osman-bega, Murat-bega, Huseina-bega i hadži Bećir-bega imali jedinstvenu upravu.

Prema nasljednoj porodičnoj tradiciji Gradašćevića, njihovim vakufima upravljao je najstariji muški član, a ako ga nije bilo, to je mogao biti i ženski član porodice.

Pored mutevelije, vakuf je imao i džabiju, koji je od dužnika ubirao vakufske prihode. Mutevelije su često određivale svoje zamjenike/vekile. Poznato je da je Osman-kapetan odredio svog sina Murat-kapetana za muteveliju svog vakufa. Ne zna se da li su kapetani Murat i Husein bili i mutevelije ili su odredili svoje vekile. Početkom 20. stoljeća mutevelije ovih vakufa često su bila lica izvan porodice Gradašćevića.

Budući da su vođeni zbirni/zajednički mutevelijski računi Osman, Murat i Husein-kapetanova vakufa, to onemogućava razvrstavanje prihoda po pojedinim vakufima.

U cilju racionalnijeg upravljanja vakufima i smanjenja troškova, Vakufsko-mearifsko vijeće u Sarajevu donijelo je 01.04.1931. godine odluku o ujedinjavanju samostalnih vakufa. Tragom ove odluke, Vakufska direkcija je dopisom broj 20.485/32 od 10.11.1932. pozvala sva Vakufska povjerenstva da pristupe ujedinjavanju svih gradskih vakufa.

12 Muhamed Bego Gradašćević, živi potomak Gradašćevića koji ima dobar uvid u usmenu porodičnu predaju, ima dostupne dokumente o Gradašćevićima, ne zna za Husein-kapetanovu vakufnamu. Ipak, to ne znači da ona nije postojala. Osnovano je pretpostaviti da je i Husein-kapetan, po uzoru na svog oca i braću, dao sačiniti vakufnamu.

Ujedinjenje je bilo samo u upravnom i gospodarsko- računovodstvenom pogledu, a u gruntovnici su i dalje ostali odvojeni kao i dotada, tj. bilo je predviđeno da se upravlja sa jednog mjesta i pravi jedan proračun, počev od 1933. godine. Ova promjena podrazumijevala je da se dotadašnji pojedinačni vode kao ujedinjeni vakufi.

Prema zapisniku Vakufskog povjerenstva u Gradačcu od 22.12.1932. prethodno je imenovana Uprava ujedinjenog vakufa. Za džabiju Ujedinjenog vakufa izabran je Ismet-aga Sendić, a za muteveliju Ibrahim-ef. Sendić, imam Husejnije, koji je i ranije bio mutevelija, jer je Nuriya H. Hafizović u međuvremenu umro.

Sudeći prema dopisu Vakufske direkcije u Sarajevu br.5499/32 od 24.3.1932., tada su u Gradačcu ujedinjeni sljedeći gradski vakufi: vakuf Osman, Murat i Husein-kapetanov, vakuf H. Bećir-begov i Reuf-begov, vakuf ženskog mekteba, vakuf Vasfi-hanume i Biser-hanume Alajbegović (Bukva) i vakuf Hatidže-hanume Rešidbegović (većina vakufa je od begova i kapetana). Također, Osman, Murat i Husein-kapetanov vakuf u Modriči ujedinjen je sa gradačackim. Ovo ujedinjenje gradskih vakufa održalo se do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća.¹³

Vakuf Husein-kapetana sastojao se od zemljišnih dobara, objekata i vakufskih mukata (zakupnina). Sva zemljišna dobra ovog vakufa, imajući u vidu historijske okolnosti, uvakufljena su do Poketa za autonomiju Bosne 1831. godine. Broj vakufskih koristonosnih objekata i godišnjih mukata (zakupnina) tijekom historije bio je varijabilan.

3.1. *Vakufska zemljišna dobra*

O vakufu Husein-kapetana u osmanskome razdoblju nisu dostupni dokumenti. U tom periodu, sigurno je vođena određena evidencija prihoda i rashoda vakufa, zatim naziva vakufa i sl. Ipak, na osnovu dokumenta iz perioda poslije 1878., moguće je dati dosta validne podatke i za osmanski period vakufa gradačackog kapetana Husein-bega Gradašćevića. Njegova ukupna površina bila je daleko veća do 1878., odnosno do donošenja zakonskih propisa na štetu vakufa između 1884-1886. godine.

Naime, u osmanskome razdoblju, vakufsko zemljište izdato pod mukatu ostajalo je u vlasništvu Vakufa, dok je u austrougarskom periodu, donošenjem Gruntovničkog zakona, to zemljište prešlo u vlasništvo zakupaca,

13 Svi prethodno navedeni dokumenti nalaze se u Arhivi Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, Fond Vakufi.

koji su imali obavezu da vakufu plaćaju godišnju mukatu (zakupninu). To je ujedno značilo otimačinu i nestanak većih površina vakufa Husein-kapetana u razdoblju od 1886-1945. godine, koji je bio izdat pod godišnju mukatu.

Na temelju podataka do kojih se došlo u periodu od 1878-1938. godine, ukupna površina vakufa Husein-kapetana, o kojoj će detaljnije biti govora u nastavku, u osmanskim razdobljima iznosila je 188.630 m², od čega je 162.365 m² bilo pod godišnjom mukatom (zakupom) i 26.265 m² ostalog vakufa (gruntovni ulošci 1218, 1219, 412, 988, 484, 989, 386, 478, 990, 302, 992, 776, 490, 775 i 725). Detaljniji prikaz ovog vakufa moguće je dati od perioda austrougarske vladavine. U tu svrhu poslužit će nekoliko dostupnih dokumenata.

Prve konkretne podatke o vakufima Husein-kapetana pruža nam spisak vakufa¹⁴, koji je nastao u periodu od 1884-1886. godine. U njemu su navedeni sljedeći vakufi u Gradačcu i Modriči:

14 Obrazac ovog spiska štampan je na bosanskom jeziku. Njegova veličina je oko 90x40 cm. Na njemu nema godine nastanka, ali, budući da je na bosanskom jeziku i da su zakupnine obračunate u krunama i helerima, sigurno je nastao u periodu ustroja gruntovnica u BiH od 1884-1887. godine. Sastojao se od vlastovnice, posjedovnice i teretovnice. Navedeni su sljedeći podaci o vakufskoj imovini: katastarska općina, broj katastarske čestice i gruntovnog uloška, površina vakufa, prometna vrijednost zemlje, zgrada i hajrata u krunama, paušal, zemljarina, šumarina i opaske. U predmetnom gruntovnom ulošku nisu navedeni podaci o prometnoj vrijednosti, paušalu, zemljari-ni i šumari-ni. Vidi: Arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi.

Tabela 1: *Tabelarni prikaz vakufa Husein-kapetana Gradašćevića (1884-1886)*

Red. br.	Opis nekretnine	Katastarska općina	Broj grunt. uloška	Broj kat. čestice	Površina u m ²
1	Kućiste	Gradačac	1218	14/89	25
2	Gradilište pod dućanom	Gradačac	1219	14/2	50
3	Kućiste sa kućom	Gradačac	412	10/26	35
4	Gradilište pod dućanom	Gradačac	988	10/16	30
5	Gradilište	Gradačac	484	10/29	320
6	Gradilište pod magazom	Gradačac	989	10/27	90
7	Kućiste	Gradačac	386	14/1	65
8	Kućiste sa dvorištem	Gradačac	478	10/17	50
9	Gradilište pod kovačnicom	Gradačac	990	14/74	20
10	Kućiste sa dvorištem	Gradačac	302	10/3	270
11	Gradilište pod magazom	Gradačac	992	14/77	75
12	Bašča kod kuće	Gradačac	484	9/87	1830
13	Gradilište pod meĳhanom u novoj Šić čaršiji	Modrića	776	6/183	30
14	Kućiste - nova Šić čaršija	Modrića	490	8/21	60
15	Gradilište pod pekarom u novoj Šić čaršiji	Modrića	775	6/162	40
Ukupno:					2.990 m ²

Navedeni vakufi predstavljali su gradilišta, kućista, dvorišta i bašče. Izdavani su pod doživotni zakup drugim licima uz godišnju mukatu (zakupninu), koja su, uz dozvolu vakufske uprave, na zakupljenoj vakufskoj zemlji mogli graditi kuće, dućane, magaze i druge objekte.¹⁵

15 Nad nekretninom na k.č. 14/89 uknjiženo je pravo zakupa u korist vlasnika na njoj stojeće kuće uz godišnju mukatu u korist vakufa od 12 kruna. Na k.č. br. 10/26 bila je kuća od ćerpiča br. 412, a u vlasništvu Maše Antić, udove Popovića iz Gradačca sa 1/8, kao i Bože Popovića iz Gradačca sa 7/40, Jovana Popovića sa 7/40 i Pere Popović

Površina vakufske imovine u Gradačcu bila je 2.860, a u Modriči 130 m².

U spomenutom spisku vakufa nije naveden gruntovni uložak broj 725 sa više katastarskih čestica velike površine, a koji se striktno odnosi na džamiju Husejniju. Vjerovatno je zasebno evidentiran kao vakuf džamije Husein-kapetana (Husejnije) u Gradačcu. Ako se uračuna njegova površina od 23.275 m² iz 1887., onda bi ukupna površina iznosila 26.265 m².

Prilikom sastavljanja gruntovnice u Gradačcu 1887. godine, sačinjena je evidencija svih vakufa Husein-kapetana, koji se od tog trenutka u gruntovnim zemljišnim knjigama vode kao vakufi džamije Husein-kapetana u Gradačcu. Ukupna površina ovog vakufa bila je 25.210 m², od čega je na mezarja otpadalo 20.730 m².

Najveću površinu obuhvatao je gruntovni uložak 725 (23.275 m²), a 2.295 m² otpadalo je na gruntovne uloške broj 484, 990, 992 i 478. Iz prethodne tabele u ovoj evidenciji vakufa nisu ubilježeni gruntovni ulošci broj 1218, 1219, 412, 988, 989, 490, 775 i 776. Neki od njih pojavit će se u kasnijim evidencijama (spiskovima).¹⁶

Iz spiska svih vakufa Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Gradačcu za područje sreza Gradačac od 21.09.1933. godine¹⁷, saznaje se o sljedećim vakufskim dobrima u Gradačcu i Modriči:

sa 7/40. Oni su bili dužni plaćati vakufu godišnju mukatu (kiriju) od 64 krune. Na k.č. 10/16 stajao je drugom pripadajući dućan, a svagdašnji vlasnik dućana dužan je plaćati vakufu godišnju mukatu od 40 kruna. Na k.č. br. 10/27 bila je magaza u vlasništvu Maše Popović i drugih te su bili dužni plaćati vakufu godišnju mukatu od 96 kruna. Vlasnik kuće na k.č. br. 14/1 i 14/2, malodobni Ismet Sarajlić, bio je dužan plaćati vakufu godišnju mukatu od 104 krune. Na k.č.br. 14/74 bila je drugom pripadajuća drvena kovačnica, a vlasnik te kovačnice bio je dužan vakufu plaćati godišnju mukatu od 480 kruna. Na k.č. br.10/3 stajala je prizemna kuća br.302, vlasništvo Abde i Sulje Užičanina iz Gradačca i bili su dužni plaćati vakufu godišnju mukatu od 20 kruna. Svagdašnji vlasnik pekare u Modriči na k.č.br. 6/162 bio je dužan vakufu plaćati godišnju mukatu od 16 kruna. Vidi: Vakuf Husein-kapetana Gradašćevića, arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi.

16 Vakuf Husein-kapetana (džamije) Gradašćevića, arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi.

17 Spisak vakufa Sreza Gradačac, Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, 21.09.1933., arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi. Također, vidi: Iskaz o veličini i vrijednosti svih vakufskih posjeda i zgrada na području sreza gradačackog, Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, br. 26/31 od 11. marta 1931. godine i Spisak vakufa za 1938. godinu, isti izvor.

Tabela 2: *Tabelarni prikaz vakufa Husein-kapetana Gradašćevića u Gradačcu i Modriči (1933)*

Opis nekretnine	Katastarska općina	Broj z.k. uloška	Br. kat. čestice	Površina u m ²	Vrijednost u dinarima
Kućiste sa dvorištem	Gradačac	302	10/3	270	1.000
Kućiste	Gradačac	386	14/1	65	3.000
Kućiste	Gradačac	478	10/17	50	100
Bašča vrt kod kuće	Gradačac	484	9/87	1.830	500
Gradilište pod dućanom	Gradačac	725	10/23	100	100
Gradilište	Gradačac	725	10/88	890	300
Bašča (šljivik) Rakia	Gradačac	725	1133/33	500	150
Džamija sa haremom	Gradačac	725	9/86	965	50.000
Gradilište pod Sahat kulom	Gradačac	725	9/100	20	5.000
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	1/1	1370	600
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	9/88	1590	500
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	10/4	760	100
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	14/30	620	100
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	14/38	290	50
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	14/42	580	100
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	14/44	2520	1.000
Groblje cigansko	Gradačac	725	14/64	2950	500
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	15/1	1200	450
Groblje	Gradačac	725	43	1670	500
Groblje muhamedansko	Gradačac	725	15/22	1540	500
Gradilište	Gradačac	725	15/60	40	20
Groblje	Gradačac	725	18/77	400	150
Gradilište po kovačnicom	Gradačac	990	14/74	20	1.000

Gradilište pod magazom	Gradačac	992	14/77	75	5.000
Gradilište u Šić-čaršiji	Modriča	490	8/81	96	30.000
Gradilište pod pekaromu Šić-čaršiji	Modriča	775	5/152	40	15.000
Gradilište pod mej- hanomu Šić-čaršiji	Modriča	776	6/153	30	5.000

Ukupno: 20.481 125.020 m²

U odnosu na evidenciju iz 1887. godine, spisak iz 1933. godine otkriva nam određene promjene. Ponovo se javljaju gruntovni ulošci predmetnog vakufa u Modriči broj 490, 775 i 776, a katastarska čestica istog vakufa broj 8/81 ima površinu 96 umjesto ranijih 60 m², dok se kat. čestica 6/152 navodi kao 6/162, i 6/153 kao 6/163. Također, i u ovom spisku nedostaju vakufski gruntovni ulošci u Gradačcu broj 1218, 1219, 412, 988, 484 (i to k.č.br. 10/29) i 989 sa pripadajućim katastarskim česticama ukupne površine 550 m², a na koje su vlasnici postojećih objekata imali obavezu vakufu plaćati godišnju mukatu. Vakuf je, po svoj prilici, prodao te mukate, što je značilo gašenje tih vakufa i brisanje gruntovnih uložaka.

Na osnovu ovog spiska, ukupna površina vakufa Husein-kapetana iznosila je 20.481 m², čija je vrijednost procijenjena na 125.000 jugoslavenskih dinara. Isto stanje je i u spisku vakufa iz 1938. godine. Praćenjem historijata razmatranog vakufa, do ovog smanjenja vakufa u odnosu na 1887. godinu došlo je prodajom, promjenama nekih parcela i manjom površinom, a najveće smanjenje prouzrokovano je umanjenjem površine kat. čestice 14/14 za 3000 m² u odnosu na njezinu površinu od 5.520 m² u 1887. godini. U svim kasnijima spiskovima vakufa njezina površina je 2.520 m². Velika je vjerovatnoća da je njezina površina pogrešno navedena u 1887., jer u historijatu ove čestice nema tragova o smanjenju njene površine prodajom jednog dijela.

Uvidom u stanje zemjišne knjige na dan 9.5.1945. godine, površina vakufa je ostala ista u gruntovnim ulošcima broj 484, 487, 990, 992 i 725, kao što je bila 1933. i 1938. godine. Jedino se više ne spominju gruntovni ulošci 302 i 386 (ukupna površina 335 m²) u Gradačcu i gruntovni ulošci 490, 775 i 776 (ukupna površina 166 m²) u Modriči, koji su brisani, jer su, otkupom mukate, prešli u vlasništvo drugih lica. Kada se ukupna površina izbrisanih gruntovnih uložaka (501 m²) oduzme od prethodne površine 20.481 m², vakuf Husein-kapetana posjedovao je 1945. godine površinu od 19.980 m².¹⁸

18 Stanje vakufa Husein-kapetana (džamije) u zemljišnim knjigama na dan 09.05.1945., arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi.

Vrlo nepovoljna situacija po vakufe u BiH i početak njihovog sustavnog uništavanja i otimanja nastupio je od 1878. i trajao je sve do devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Za vrijeme Ausro-Ugarske i Krajevine Jugoslavije, pored činjenice da su privatna lica otimala vakufe, tadašnje vlasti donijele su niz zakonskih propisa koji su bili na štetu vakufa kao posebne kategorije vlasništva (npr. Gruntovnički zakon i Mjere o agrarnoj reformi). Na temelju Gruntovničkog zakona, veliki posjedi vakufa u BiH postali su vlasništvo dotadašnjih zakupaca/dužnika mukata, a Mjerama o agrarnoj reformi u periodu od 1918-1938 oduzeto je oko 4 miliona dunuma vakufske zemlje i 12,5 milona beglučke zemlje, što je ukupno iznosilo 27,6% teritorije Bosne i Hercegovine (prema Memorandumu Udruženja bivših posjednika kmetsko-beglučkih zemalja u Sarajevu, koji je upućen Kraljevskom namjesniku Pavlu 27.09.1938.).

U razdoblju SFR Jugoslavije, od 1945. do 1990.godine, cjelokupnu vakufsku imovinu zadesila je teška sudbina. Uslijedile su uzurpacija, eksproprijacija i nacionalizacija. Na taj način država je postepeno uništavala ekonomsku osnovu vjerskih zajednica, koja je bila veoma važna za njihov rad. «...vakufi bivaju bukvalno dokrajčeni, a pogotovo u prvih četrnaest godina (1945-1959.). Te 1959. godine gasi se Vakufska direkcija u Sarajevu kao ustanova koja nije više imala razloga za svoje postojanje, jer je gotovo potpuno bila opljačkana.»¹⁹

Ista sudbina je zadesila sve vakufe na području Gradačca uključujući i Husein-kapetanov.²⁰

Budući da se nalazio u samom centru grada ili u prigradskom dijelu, gotovo svi vakufi Husein-kapetana (a i drugi) su nacionalizovani i postali društvena svojina. Postupajući po Uredbi o sprovođenju nacionalizacije najamnih zgrada i građevinskog zemljišta (Sl.list FNRJ, br. 4-59), Komisija za nacionalizaciju Narodnog odbora opštine Gradačac svojim je rješenjem br. 122/59 od 29.5.1960. godine, pored drugih vakufa, nacionalizovala i sljedeće katastarske čestice Husein-kapetanova vakufa: 9/88, groblje muhamedansko, 1590 m² i 10/23, gradilište pod dućanom, 100 m² (gr. ul. 725),

19 Iz izaganja Nezima Halilovića Muderrisa na okruglom stolu u Gradačcu *Vakuf, juče, danas, sutra*, upriličenom u Gradačcu 24.10.2000.godine.

20 Jedan od načina obezvređivanja vakufa i uspostave kontrole nad njim bio je i uključivanje vakufskih objekata u Stambenu zajednicu. Po rješenju Narodnog odbora Gradske opštine br. 895/54 od 2.6.1954.god., u Stambenu zajednicu je uključeno 14 vakufskih zgrada. Za njih je Islamskoj zajednici isplaćivan samo manji dio zakupnine, a ostalo je išlo u kasu Stambene zajednice u Gradačcu.

kao i 14/77, gradilište pod magazom, 75 m² (gr. ul. 992). Ovim rješenjem oduzeto je ukupno 1.765 m² Husein-kapetanova vakufa.

Odlukom Skupštine opštine Gradačac br. 01/475-21/74 od 3.12.1974. godine o utvrđivanju zemljišta koja se smatraju građevinskim zemljištem i postaju društvena svojina u gradu Gradačcu²¹, od predmetnog vakufa oduzeto je i proglašeno društvenom svojinom ukupno 13.080 m² (od toga 10.930 m² iz gr. ul. 725, kat. čestice: 9/86, 9/100, 10/4, 10/88, 14/44, 14/64, 14/157, 14/159, 15/1, 15/60, 15/93, 15/113 i 18/142, kao i 2.150 m² iz gr. ul. 484, kat. čestice: 9/87, 9/244 i 10/29). Čak je i sama džamija Husejnija sa haremom nacionalizovana. Navedenim Rješenjem i Odlukom ukupno je oduzeto 14.845 m² vakufa Husein-kapetana.

Vakuf je postao društvena/državna svojina, ali je zadržao pravo korištenja na pojedinim parcelama do preuzimanja. Nadležne općinske službe dodjeljivale su oduzetu (otetu) vakufsku imovinu ustanovama i pojedincima za gradnju poslovnih prostora i i privatnih kuća. Tako je zauvijek nestao najveći broj starih mezarja. Jedan manji dio vakufa prodalo je tadašnje Vakufsko povjerenstvo u Gradačcu, uglavnom za izgradnju privatnih stambenih prostora.

Analizom stanja zemljišnih knjiga vakufa Husein-kapetana u 1999. godini, a isto stanje je i u 2009., vakuf je zadržao samo pravo korištenja do preuzimanja i konačne namjene oduzetih vakufa (država je vlasnik) na površini od 7.377 m² (5.806 m² od ukupne površine 15.608 m² gr. ul. 725, zatim 1.521 m² od ukupne površine 2150 m², gr. ul. 484 i 50 m² ukupne površine gr. ul. 478).²²

Tabela 3: *Tabelarni prikaz vakufa Husein-kapetana u Gradačcu (1999.)*

Ukupna površina vakufa: 17.728 m ²			
Oduzeto 1960-1974.	Naknadno oduzeto ili prodano	Vakuf ima pravo korištenja na oduzetim dobrima	Prijavljeno 2005. godine za restituciju
14.845 m ²	2.883 m ²	7.377 m ²	3.772 m ²

21 Ova odluka objavljena je u službenom glasniku općine Gradačac, godina VIII, br. 17, Gradačac, 05.12.1974. godine, str. 1-120, Arhiva Općinskog vijeća Gradačac.

22 Stanje vakufa Husein-kapetana (džamije) u zemljišnim knjigama u 1999. godini, arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac, Fond Vakufi.

U procesu priprema za restituciju, Medžlis je 2005. godine podnio Komisiji za restituciju Savjeta ministara BiH prijavu o oduzetoj vakufskoj imovini od 1945. do 2005. godine, koja je, po uputstvima spomenute Komisije, obuhvatila samo objekte i poslovne prostore, izgrađeno i neizgrađeno građevinsko zemljište sa objektima ili infrastrukturom. Nije obuhvatio ostalu oduzetu vakufsku imovinu.²³ U podnesenoj prijavi nisu navedeni vakufi Husein-kapetana na kojima je vakuf zadržao pravo korištenja do preuzimanja te je naveden samo dio Husein-kapetanovih vakufa, koje ilustrira sljedeća tabela:

Tabela 4: *Tabelarni prikaz oduzetih vakufa
Husein-kapetana (1945-2005.)*

Stari premjer	Novi premjer	Kultura (vrsta nekretnine)	Površ. m ²	Katastar. općina	Broj uloška	Rješenje o nacionalizaciji	Godina oduzimanja	Sadašnji korisnik
9/88	1185	gradlište sa drv. magazom	1031	Gradačac	st. 725 n.1235	br.122/59, 29.5.1960.	1960	UPI RO Trebava
10/23	dio 2543	dućan	12	Gradačac	st. 725 n.1235	Isto rješenje	1960	Putevi Gradačac
14/77	2312	gradilište, magaza	75	Gradačac	992	Isto rješenje	1960	Općina Gradačac
(9/87) 9/295	1191 1192	zemljište kod Husejnije	1574	Gradačac	484	Odluka br. 01-475 21/ 74	1974	Napredak
10/29	-	gadilište	320	Gradačac	484	ista odluka	1974	Općina Gradačac
10/4	dio 1177/2	park dvorište	760	Gradačac	725	ista odluka	1974	Općina Gradačac
UKUPNO m ² :			3772					

23 Pregled oduzete vakufske imovine u BIH od 1945. do 2005. godine, Medžlis Islamske zajednice Gradačac, arhiva za 2005., akt br. 129/1/2005. od 10.08.2005. godine. Polovinom 2005. godine komisija u sastavu Faruk Bukvarević, Refik Šehić i Izet Mehmedović, sačinila je prikaz oduzete vakufske imovine na temelju gruntovnih knjiga i katastra Općine Gradačac. Shodno našem predmetu razmatranja, ograničili smo se na navođenje oduzetih vakufa Husein-kapetana Gradašćevića. Prema ovom pregledu, ukupna površina svih oduzetih vakufa, koji će biti predmet restitucije, iznosila je 8.503 m². Ostala oduzeta vakufska imovina, koja će biti predmet restitucije, bila bi naknadno popisana i prijavljena.

Na temelju iznesenog historijata Husein-kapetanova vakufa može se konstatirati da se njegova površina postupno smanjivala. Najveći gubitak vakufskih dobara bio je u periodu od 1878-1945. godine, a prouzrokovan je Gruntovničkim zakonom iz 1884. godine.

3.2. *Mukate Husein-kapetanova vakufa*

Prije ilustracije mukata Husein-kapetanova vakufa, odnosno vakufskih dobara koja su izdata pod mukatu (zakup), nužno je pojasniti njihovu pravnu narav. Treba razlikovati pravnu narav ili status mukate u osmanskome i austrougarskom periodu bosanskohercegovačke historije.

Bilo je mnoga vakufa u BiH pod mukatom. Takva zemljišta su postala tako što su još u osmanskome periodu izdata drugim licima na korištenje (u posjed) pod uvjetom plaćanja trajne godišnje mukate (zakupnine). Takvo zemljište zvalo se mukatei-kadima. Plaćanje godišnje mukate od strane posjednika mukatali-vakufskog zemljišta značilo je automatsko obnavljanje najamnog ugovora sa vakufom kao vlasnikom zemljišta.

Pravna narav mukate u osmanskome razdoblju imala je sljedeća obilježja: vakufsko zemljište izdato pod mukatu je i dalje bilo vlasništvo vakufa, a na tom zemljištu, uz dozvolu vakufa, zakupac kome je izdato zemljište mogao je sagraditi kuću, dućan i druge objekte, čiji je bio i vlasnik. Vlasnici izgrađenih objekata morali su vakufu plaćati dogovorenu godišnju mukatu sve dok sagrađeni objekti postoje na vakufskom zemljištu. Kada ti objekti prestanu postojati, u tom slučaju zemljište je ostaje u posjedu i vlasništvu vakufa. Dakle, u osmanskome periodu zakupac vakufa pod mukatu (mukatali- vakuf) mogao je ostvariti posjedovno pravo samo dok postoji objekat koji je on izgradio na vakufu, a nikako nije mogao steći vlasnička prava na mukatali-vakufu.

U austrougarskom periodu, donošenjem Gruntovničkog zakona ovakva pravna narav mukata promijenjena je na štetu vakufa.

Prema članu 24. tog zakona, prilikom sastavljanja gruntovnica u BiH, vlasnik izgrađenog objekta na vakufu upisan je u gruntovnici (gruntovnoj vlastovnici B) kao vlasnik i objekta i pod njom nalazećeg se mukatali-vakufskog zemljišta. To znači da je stekao i vlasnička prava, koja ranije nije imao. Vakufu je u gruntovnoj teretovnici C upisano samo pravo naplate neznatne godišnje mukate. Ovim je vakuf izgubio svoja ranija vlasnička prava. Na ovaj način otuđeno je 162.365 m² vakufskih dobara Husein-kapetana u Gradačcu, Modriči i Brčkom.²⁴

24 Gruntovnički zakon za Bosnu i Hercegovinu sa pripadajućim nuputcima I. i II. i sa naredbom o gruntovničkim povjerenstvima, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1886. Isto u: Glasnik zakona i naredaba za BiH 1878.-1916.

U dopisu Vakufsko-merifskog saborskog odbora br. 1 ex 1916 od 01.01.1916. godine, koji je upućen svim kotarskim vakufsko-mearifskim povjerenstvima izraženo je žaljenje zbog ovakve situacije: „Vakufsko pravo svojstvo mukate moglo se sačuvati samo prilikom sastavljanja gruntovnog zakona. Da su onda pozvani mjerodavni islamski faktori ustali u obranu vakufskog prava, da su objasnili i dokazali što je u pravom smislu riječi «mukata» - možda ne bi došlo do čl. 24. gruntovnog zakona.“²⁵

Pitanje vakufa pod mukatom predstavljalo je ozbiljan problem u funkcioniranju i boljem iskorištava-nju mnogobrojnih mukatali-vakufa u BiH, naročito poslije austrougarske okupacije.

Postojali su veliki problemi sa naplatom mukate, jer veliki broj zakupaca nije htio plaćati. Njihovi dugovi vakufu su se gomilali. Za mnoge dugove nastupila je zastara. Ozbiljnijoj naplati dugova pristupilo se oko 1893. godine. Efekti ove akcije vakufske uprave nisu bili zadovoljavajući. U razdoblju od 1878. do 1941. godine, zastara dugova, veliki troškovi pokrenutih sudskih sporova protiv dužnika, želja vlasnika da se riješe gruntovnog tereta (mukate) i neznatne visine mukata primorali su vakufsku upravu da pokrene akciju prodaje mukata i njihovog brisanja iz teretovnica. Zaključeno je da ne postoje šerijatske zapreke za ovu akciju. Tokom navedenog razdoblja, utvrđivani su kriteriji prodaje/otkupa mukata u zavisnosti od veličine i vrijednosti objekata na mukatali-vakufu.²⁶

Zahvaljujući sačuvanim evidencijama vakufskih dobara pod mukatom moguće je dati prikaz mukata Husein-kapetanova vakufa. Na temelju spiska svih vakufa pod mukatom Sreza Gradačac broj 107/33 od 21.09.1933.

25 Vakufsko-mearifski saborski odbor, akt broj 1 ex 1916 od 01.01.1916. godine, Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, Fond Vakufi, opća akta.

26 Opširnije vidi: Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo za BiH, akt broj 3999 ex 1889 iz 1899. g. i broj 4759 od 24. 10.1903. g.; Vakufsko-mearifski saborski odbor, akt broj 1 ex 1916 od 01.01.1916. g.; Vakufska direkcija u Sarajevu, akt br.13926/34 od 27.08.1936. g., Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, Fond Vakufi, opća akta. Ovi akti nalaze se u fondovima spomenutih ustanova i u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu. Osim mukate, jedan od načina izdavanja vakufa drugim licima bio je idžarei-zemin. Vakufska zemljišta pod idžarei- zeminom (kirijom, najamninom) izdavana su pod najam na određeni broj godina. Ugovorom je najamnik bio dužan da plaća redovitu najamninu te da, ako vakufu zatreba, odmah ukloniti svoju zgradu sa tog zemljišta. Za razliku od mukata, vakuf pod idžarei-zeminom u vlastovnici gruntovnog uloška bio je upisan kao vlasništvo dotičnog vakufa, a u teretovnici bilo je uknjiženo pravo zakupa na privatnu osobu.

godine²⁷, koji je sačinilo Vakufsko povjerenstvo, Husein-kapetanov vakuf posjedovao je u Gradačcu 51 mukatu, kojima je obuhvaćena ukupna površina od 66.560 m² zemljišta, u Modriči 43 mukate na površini od 58.754 m² zemljišta i u zajednici sa vakufom Murat-kapetana još jednu mukatu na površini od 4.600 m² zemljišta. Iz ove evidencije je vidljivo da navedena zemljišta predstavljaju cjeline porodičnih imanja (kuće, kućišta, dvorišta, bašče, šljivike, oranice), a vrlo rijetko poslovne prostore.

Ova zemljišta Husein-kapetan je uvakufio i izdao pod mukatu ili je svoje kompletne čifluke (kmetska selišta) uvakufio usmjeravajući njihove prihode u vakufsku blagajnu.²⁸ Zanimljiva je činjenica da se među dužnicima mukata u Gradačcu i Modriči nalazila Srpsko-pravoslavna crkvena (školska) općina.

Pored ovog spiska sa najviše podataka o vakufskim mukatama, postoje još dva spiska. Jedan je iz 1917., a drugi iz 1938. godine. U njima se mukate Murat i Husein-kapetana u Modriči navode zajedno. U spisku iz 1917. navedeno je ukupno 69 dužnika mukata, a u spisku iz 1938. godine spomenu je 60 istih dužnika. Mukate Husein-kapetanova vakufa u Gradačcu u spisku iz 1917. godine navedene su zasebno i njihov broj je isti kao i 1933. godine.

Osim u Gradačcu i Modriči, Husein-kapetanov vakuf imao je mukate i u Brčkom, koje su navedene zajedno sa mukatama Murat-kapetana, tako da se ne može utvrditi koliko je mukata pripadalo jednom ili drugom vakufu. Popis ovih mukata nastao je između 1889-1903. godine.²⁹ Popis je sadržavao

27 Spisak vakufskih mukata koje pojedinci po gruntovnom stanju imaju vakufu plaćati za Srez Gradačac broj 107/33 od 21.09.1933. godine, Arhiva Medžlisa, Fond Vakufi, spiskovi mukata vakufa.

28 Naredbom iz 1832. godine o proglašenju Husein-kapetana „odmetnikom i buntovnikom“ bilo je konfiskovano njegovo ogromno nepokretno imanje. Radilo se, uglavnom, o njegovim čiflucima, koji su ovim aktom o konfiskaciji smatrani državnim čiflucima. Husein-kapetanovi čifluci u Posavini prodati su 1863. godine. Iza gradačkog kapetana Husein-bega ostalo je 1277 kmetskih selišta na prostoru kadiluka Gradačac, Maglaj i Brčko. Vidi: dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str. 72. i Ahmed Aličić, *Čifluci Husein-kapetana Gradašćevića*, Prilozi za orijentalnu filologiju, XIV-XV/1964-1965., Sarajevo, 1969. O begovskim zemljišnim posjedima i kmetskim selištima Gradašćevića od 1878-1918. godine vidi: Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878.-1918.*, Hrvatski institut za povijest - Zageb i Institut za istoriju - Sarajevo, Zagreb, 2003., str. 341-353.

29 Arhiva Medžlisa, Fond Vakufi, vakufi Osman, Murat i Husein-kapetana i hadži Bećir-bega. Popis ne sadrži godinu nastanka. Nakon smrti dotadašnjeg muteveli-je Osman, Murat i Husein-kapetanova i hadži Bećir-begova vakufa Ahmed-bega Gradašćevića 23.08.1903. godine, u Kotarskom vakufskom povjerenstvu sačinjen je

podatke o katastarskoj općini, gruntovnim ulošcima i katastarskim česticama, oznakama nekretnina, površini i visini godišnje mukate u krunama i helerima. Nije bilo imena dužnika.

Iz ovog spiska vidljivo je da je bilo 52 mukate, koje su obuhvatale površinu od 32.451 m² zemljišta. I u Brčkom se radilo o zaokruženim porodičnim imanjima sa jednim brojem izgrađenih poslovnih prostora u samoj čaršiji, kao što je bio slučaj u Gradačcu i Modriči.

Ovaj popis je skoro identičan spisku Murat i Husein-kapetanovih mukata u Brčkom iz 1917. i 1938. godine, gdje su navedene samo dvije mukate manje (50). Došlo je do neznatnog broja promjena gruntovnih uložaka (u spisku iz 1938. godine nije bilo gruntovnih uložaka broj 177, 1163, 662, 778, 727, 693 i 686, a u popisu nije bilo brojeva 679 i 666 iz spiska iz 1938. godine). Za razliku od prvog, spisak iz 1938. sadrži samo imena dužnika, broj gruntovnog uloška, visinu dotadašnjeg duga i iznos godišnje mukate u dinarima.

Iz akta Kotarske vakufske komisije u Gradačcu broj 135 ex 98 od 11.12.1898. godine, saznajemo da je zatraženo od Vakufske komisije u Brčkom da se saslušaju dužnici mukata Husein-kapetanova vakufa u Brčkom. Saslušanje je obavljeno 04.06.1899. godine u prisustvu predstavnika Vakufskog povjerenstva u Brčkom i hafiza Mustafe Imamovića, mutevelije dotičnog vakufa. Saslušano je 22 dužnika i tom prilikom sačinjen je zapisnik koji je dostavljen u Gradačac.³⁰ Iz ovog bi se moglo zaključiti da je nešto manje od polovine mukata u Brčkom pripadalo vakufu Husein-kapetana, a ostale Murat-kapetanovom vakufu.

Na osnovu iznesenog historijata mukata Husein-kapetanova vakufa u Gradačcu, Modriči i Brčkom, moguće je načiniti sljedeći zbirni tabelarni prikaz:

14.01.1904. Zapisnik o primopredaji mutevelijske dužnosti privremenom muteveliji hafizu Mustafi-ef. Imamoviću. U omotu tog zapisnika nalazi se i ovaj popis mukata kapetanova vakufa u Brčkom.

30 Arhiv međžlisa IZ-e Gradačac, fond: Vakufi, Zapisnik v.p. Brčko od 04. 06. 1899. godine.

Tabela 5: *Tabelarni prikaz mukata vakufa Husein-kapetana u Gradačcu i Modriči i Murat i Husein-kapetana u Brčkom (1878-1938)*

Mukate-vakufa Husein-kapetana Gradačac		Mukate-vakufa Husein-kapetana Modriča		Mukate-vakufa Murata i Husein-kapetana Brčko	
Broj mukata	Ukupna površina m ²	Broj mukata	Ukupna površina m ²	Broj mukata	Ukupna površina m ²
51	66.560	44-60	63.354	52	32.451

U Socijalističkoj Jugoslaviji ove mukate su izbrisane u gruntovnim knjigama, čime je vakuf izgubio preostalo realno pravo na ubiranje godišnje mukate/zakupnine od nekadašnjih vakufskih zemljišnih dobara. Ranije je već izgubio vlasnička prava. U evidencijama vakufa Vakufskog povjerenstva u Gradačcu poslije 1945. godine nema nikakvih podataka o nekadašnjim mukatama Husein-kapetanova vakufa.

3.3. *Vakufski objekti, prihodi i trošenje sredstava*

S obzirom na način vođenja dokumentacije Gradašćevića vakufa, nije moguće odvojeno govoriti o vakufskim objektima i prihodima Husein-kapetanova vakufa. Izuzetak čine džamija Husejnija i Sahat-kula, koje je sagradio Husein-kapetan. Te objekte sačinjavali su dućani, magaze, kuće i odaje. Tijekom povijesti njihov broj bio je varijabilan.

Treba napomenuti da su se vakufska dobra Osman, Murat i Husein-kapetana, vjerovatno poslije austro-ugarske okupacije, u finansijskom izvještajima Vakufskog povjerenstva u Gradačcu vodila kao jedinstven vakuf. Iz tih izvještaja, a na osnovu raspoložive arhivske građe Medžlisa Islamske zajednice Gradačac, nije moguće utvrditi koji su vakufski objekti pripadali Husein-kapetanovu vakufu. Iz tog razloga potrebno je načiniti općeniti osvrt na vakufske objekte i prihode Gradašćevića vakufa.

Taj generalni prikaz obuhvatiće razdoblje od kraja 19. stoljeća pa do 1945. godine. Naime, iz dopisa Vakufskog povjerenstva br. 1525 od 27.3.1889. godine saznajemo o slabom stanju vakufa Osman-bega, Murat-bega i Husein-bega u Gradačcu i Modriči. Medresa Muradija i 6 dućana pod njom počeli su se urušavati. Prihod od tih vakufa do 1879. bio je prosječno od 200 do 300 forinti.

Po zapisniku od 31.12.1903. godine, vakuf gradačačkih kapetana u središtu kapetanije (Gradačcu) posjedovao je 7 dućana, 6 magazaa, a u Modriči 18 dućana, 3 odaje, kahvanu, berbernicu i pekaru.

Zapisnik o predaji računa i spisa vakufa gradačaćkih kapetana u Gradačcu i Modriči od 14.1.1904. g. pruža niz podataka o načinu trošenja vakufskih prihoda, koji su raspoređivani na plaće imama i mujezina Husejnije, imama Sviračke džamije te imama, mujezina i muderrisa u Modriči, za muderrisa i muavvina Svirac-medrese, a zatim za troškove preddžumanske mukabele, za održavanje Sahat-kule i usluge sahačije Ademovića-Ajdinovića, za troškove rasvjete džamija, za troškove popravki vakufskih zgrada, za plaćanje poreza, za vazove, mevludske programe i sl. Iz ovih izvora saznaje se da su dobra vakufa činili: dućani, magaze, kuće, bašče, placevi, mejhana i pekara.

Opis osiguranih zgrada od 13.5.1909. godine³¹ čuva podatke o nazivu vakufa, mjestu, veličini, starosti i ukupnoj vrijednosti vakufa gradačaćkih kapetana:

Tabela 6: *Tabelarni prikaz osiguranih zgrada
Osman, Murat i Husein-kapetanova vakufa u Gradačcu 1909. godine*

Naziv zgrade	mjesto	građeno od	veličina	starost (godina)	vrijed- nost
magaza	Gradačac-čaršija	drvenica	9.40 x 5.60	10	1000
dućan	Gradačac-čaršija	drvo	7 x 5.70 m	30	1000
medresa i 3 ma- gaze pod njom	Gradačac-čaršija	cigla	13 x 19 m	16	25.000
dućana 8	Gradačac-čaršija	drvo	22.20 x 5 m	25	2000
magaza	Gradačac-čaršija	kamen	9 x 1 m	24	5000
magaza i kahvana	Gradačac-čaršija	kamen	9.45 x 5 m	12	5000
kuća	Svirac	cigla	9.45 x 5 m	24	2000
kuća	Čaršija	cigla	12.50 x 8 m	16	2000
kuća Franjo	Čaršija	cigla	8 x 7 m	25	1000
kuća Žiga	Grad	cigla	12.50 x 6.5 m	25	1500
kuća Figurić	Grad	cigla	9 x 6 m	24	1000

Po proračunu za 1911. god., koji je sačinio tadašnji mutevelija Mustajbeg Gradašćević, prihod vakufa je iznosio 3.449,56., a rashod 2.594,36 forinti. Vakuf je posjedovao 23 dućana u Gradačcu i Modriči, 4 magaze i 1 plac. Godine 1913. Osman, Murat i Husein-kapetanov vakuf imao je 33 dućana u Gradačcu i Modriči, 1 kuću, 1 magaz, 1 bašču i 3 mukate.³²

31 Arhiva Medžlisa IZ-e Gradačac za 1909. godinu, Fond Vakufi.

32 Mahmut Traljić, Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života muslimana u Gradačcu, (U povodu 40-godišnjice smrti hafiza Ahmeda Hilmif. Muftića), Odbor Islamske zajednice u Gradačcu, Gradačac, 1974., str.13.

Prema polisama osiguranja vakufa od 20.10.1927. kod Sveopćeg osiguravajućeg dioničarskog društva „Nada“ u Sarajevu, vakuf Osman, Murat i Husein-kapetana u Gradačcu imao je sljedeće neketnine: zgradu Medrese Svirac – (18x13.5 m), dućan (22x4 m), magazuu (9x8.5 m) i kovačnicu (8x5 m). Ukupna vrijednost bila je procijenjena na 145.000 dinara.

U Modriči je isti vakuf imao dućan (27x3 m), dućan (9x3 m) i magazuu (12.5x8.5 m), ukupne vrijednosti od 81.000 dinara. Prema Završnom računu Ujedinjenog vakufa za 1938/39. god., prihod vakufa je iznosio 42.580, a rashod 42.254 dinara. Iz tog izvora vidi se da je vakuf posjedovao kuće, odaje i lokale (ukupno 36). Iz prijedloga budžeta Ujedinjenih vakufa u Gradačcu i Modriči za 1944. godinu, koji je iznosio 236.680 dinara, saznaje se da su vakufska dobra gradačaćkih kapetana činili 22 dućana, placevi oko Hadžiefendine vode i iznajmljeni prostori u zgradi bivše Murat-kapetanove medrese.

Od dolaska na čelo gradačaćke kapetanije 1820. do 1831. godine, Husein-kapetan se bavio izgradnjom raznih građevina u svojoj kapetaniji. Najznamenitiji vakufski objekat koji je izgradio Husein-kapetan je potkupolna džamija podno gradske tvrđave (40-50 metara od gradskih zidina). Sagrađena je 1826. godine. Iako nije najstarija, Husein-kapetanova (Husejnija) je iz više razloga najpoznatija gradačaćka džamija. Što se tiče stila njezine gradnje, A. S. Aličić u svojoj knjizi o Pokretu za autonomiju Bosne uočava da je ona „i posljednja u tursko-osmanskom stilu u Bosni“.³³ Nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine proglašena je 2004. godine.³⁴

33 Ahmed S. Aličić, nav. dj., str. 404. Također, u literaturi se navodi da je Husein-kapetan sagradio jednu džamiju u blizini dvorca u Čardaku, koja je izgorila kada je naredio da se kompletan dvorac zapali 1832. godine prilikom napuštanja Bosne. Ovaj podatak prvi je objavio Muhamed Hadžijahić u svom djelu *Gradačac i okolina*, ne navodeći izvor ovog podatka. Ostali autori su preuzeli ovaj podatak od njega. Zanimljivo je da Hamdija Kreševljaković u svom djelu *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, ne spominje postojanje ove džamije. Što se tiče sudbine dvorca Husein-kapetana u Čardaku, prema neobjavljenim memoarima Milice Dedijer-Babić koji su u posjedu Muhameda-Bege Gradaševića, dvorac nije spaljen nego ga je kupio Jovan Babić. Ona u svojim memoarima detaljno opisuje kompleks dvorca u Čardaku blizu Gradačca. Ona ne spominje postojanje džamije.

34 Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH broj 07.2-02-255/04-5 od 2. novembra 2004. godine. Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBiH iz Sarajeva broj 88/51 od 20. januara 1951. godine objekat je bio stavljen pod zaštitu države, a Rješenjem Zavoda za zaštitu spomenika kulture NRBiH iz Sarajeva br. 02-881-3 od 18. aprila 1962. godine džamija je bila stavljena pod zaštitu države i upisana u Registar nepokretnih spomenika kulture. Ovo

Iz zahvalnosti za ono što su učinili za Gradačac, a da bi se sačuvala uspomena na Husein-kapetana i gradačacke kapetane Mehmeda, Osmana i Murata, u gradačackoj džamiji Husejniji sačuvala se višestoljetna tradicija. Naime, petkom poslije džumanskog sunneta, a prije ezana i hutbe, mujezin uči sljedeći tekst na turskom jeziku, kojim se džemat poziva da kapetanima prouči Fatihu:

„Hadreti resuli ekrem ve nebiji mehterem, sallallahu te’ala ‘alejhi ve sellem; efendimiz hadretleri nur menevver, mutahher, ‘aziz, nezif, letif, šerif, ruh se’adetlerina ve sairi peygamberati ‘izam ve rusuli kiram, ‘alejhimus-salatu ves-selam, mubarek ervahuna merhum Mehmed-kaputan, ruhuna Osman-kaputan, ruhuna Murat-kaputan, ruhuna husus sahibu-l-hajrati vel-hasenati ve ragibul-dženneti ved - deredžati Husein-kaputan ibnu huna ve kaffeti ehlil - iman ve ehli islam – er(va)huna, Lillahi-l-fatiha.“³⁵

Prijevod ovog teksta glasi: „Salavat i selam na plemenitog i poštovanog Allahova Poslanika, kao i na ostale časne i plemenite peygambere, koji bijaše prosvijetljeni, očišćeni, cijenjeni, milostivi, čisti i ugledni; pred mubarek duše merhuma Mehmed-kapetana, Osman-kapetana, Murat-kapetana, a posebno pred dušu dobročinitelja i onoga koji želi Džennet i visoke položaje u njemu, Husein-kapetana, sina ovdašnjeg i cijelog svijeta islamskog - prouči Fatihu!“

Džamija Husejnija bila je oduvijek glavna gradačacka džamija. Predstavlja dio jedinstvenog gradačackog kulturno-historijskog kompleksa, koji čine sljedeći objekti: zgrada nekadašnje Murat-kapetanove medrese (sagr.1810), biblioteka Fadil-paša Šerifović (1839/40), Sahat-kula (1824), kuća Gradašćevića (1786) i tvrđava i kula Zmaja od Bosne.³⁶

Osim džamije, Husein-kapetan je dao sagraditi 1824. godine i Sahat-kulu u gradskoj tvrđavi, koja je bila dio njegovih vakufskih dobara/zadužbina. To potvrđuje ploča uzidana u objekat. U tarihu stoji: „Osnivač objekta je Husein-kapetan, sin Osman-kapetanov, kapetan gradačacke tvr-

rješenje je postalo pravosnažno 24. oktobra 1962. godine. Prostornim planom Bosne i Hercegovine iz 1980. godine ovo dobro je bilo evidentirano i svrstano u I (prvu) kategoriju kao kulturno-istorijsko dobro.

35 Rukopis ovog teksta dobio sam od hadži Raif ef. Huskića, a on ga je naslijedio od svog oca Džemal efendije.

36 Opširnije o džamiji Husejniji vidi: Nusret ef. Kujraković, *Džamija Husein-kapetana i džemat Husejnija u Gradačcu*, Povodom obilježavanja 180.godišnjice izgradnje džamije(1826-2006), Medžlis Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 2006, str.7-25.; Dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str.34-37.; Sabira Husedžinović/Zahida Hećimović-Kamberović/Husnija Kamberović, nav.dj., str.15-19.

đave. Godina 1240. (1824)“. Predstavlja najmlađi objekat ove vrste koji je podignut u osmanskome periodu u Bosni i Hercegovini. Sat je nakon 1878. godine kupljen u Beču. Novi sat je postavljen 1923. godine. Prestao je raditi u II svjetskom ratu.³⁷ Nacionalnim spomenikom BiH proglašena je 2004. godine, kao dio graditeljske cjeline Starog grada u Gradačcu.³⁸

4. Zaključak

Husein-kapetan Gradašćević kao djelatni musliman i vakif nije bio dovoljno poznat široj javnosti i akademskoj zajednici, koja nije ni pokazivala poseban zanimanje za ovu dionicu njegovog života. Kao značajan prilog Husein-begovoj biografiji, ovaj rad osvjetljava tu stranu njegovog životnog djelovanja. Dobrima iz svoga vakufa Husein-kapetan Gradašćević je dao izuzetan, zapravo neprocjenjiv doprinos u razvoju obrazovnog, kulturnog i vjersko-prosvjetnog života muslimana u Gradačcu i okolini, počev od 1820. pa do današnjih dana. Širina i intezitet ovog doprinosa bio je najveći u osmanskome radoblju bosanske povijesti, a poslije 1878. godine, sa smanjivanjem površine vakufskih dobara ovog vakufa, postupno je slabio. Također, vakufska dobra Husein-kapetana dala su značajan doprinos u oblasti urbanog razvoja grada Gradačca, naročito poslije 1945.godine. U tom dugom vremenskom razdoblju od 189 godina (1820-2009), odgojene su i obrazovane u islamskom duhu na hiljade Bošnjaka u gradačaćkim mektebima i džamijama, kao i stotine učenika u medresama. Pripadnici tih naraštaja bili su nosioci privrednog, političkog, kulturnog, vjerskog i vjersko-obrazovnog života, ne samo u Gradačcu nego i šire.

37 Opširnije o Sahat-kuli vidi: Sabira Husedžinović/Zahida Hećimović-Kamberović/Husnija Kamberović, nav.dj., str.15-16; Dr. Husnija Kamberović, nav.dj., str.37-39.

38 Odluka Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH od 2. novembra 2004. godine. Rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NRBiH iz Sarajeva broj 87/51 od 20. januara 1951. godine, kao vlasništvo i zadužbina/vakuf Husein-kapetana Gradašćevića, objekat je stavljen pod zaštitu države.

IZVORI I LITERATURA

- Ahmed Aličić, *Čifluci Husein-kapetana Gradaševića*, Prilozi za orijentalnu filologiju, XIV-XV/1964-1965, Sarajevo, 1969
- Aličić Ahmed, *Pokret za autonomiju Bosne od 1931. do 1832.godine*, Sarajevo, 1996.
- Arhiva Medžlisa Islamske zajednice Gradačac.
- Arhiva Općinskog vijeća općine Gradačac.
- Čehajić Džemal, *Derviški redovi u jugoslovenskim zemljama*, Sarajevo, 1986.
- Garčević Muhamed, *Košulja-hamajlija Husein-kapetana Gradaševića*, Izdanja Hrvatskog državnog muzeja u Banjoj Luci, svezak 2., Hrvatska državna tiskara Zagreb-podružnica Sarajevo, 1942.
- Glasnik zakona i naredaba za BiH 1878.-1916.*
- Gruntovnički zakon za Bosnu i Hercegovinu sa pripadajućim naputcima I. i II. i sa naredbom o gruntovničkim povjerenstvima*, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1886.
- Hadžijahić Muhamed-Imamović Teufik, *Gradačac i okolina*, Nacrt za monografiju, Gradačac, 1960.
- Husedžinović Sabira/Zahida Hećimović-Kamberović/Kamberović Husnija, *Kula Husein-kapetana Gradaševića, Vrijednosti i stanje poslije rata 1992-1995*, Federalno ministarstvo obazovanja, nauke, kulture i sporta/športa, Sarajevo, 1999.
- Kamberović dr. Husnija, *Husein-kapetan Gradašević (1802-1834)*, biografija-Uz dvjestotu godišnjicu rođenja-, BZK Preporod Gradačac, Gradačac, 2002.
- Kamberović Husnija, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini 1878.-1918.*, Hrvatski institut za povijest-Zageb i Institut za istoriju-Sarajevo, Zagreb, 2003.
- Korkut Besim, *Prijevod Kur'ana*, bez godine izdanja.
- Kreševljaković Hamdija, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2.drugo izdanje, Svjetlost Sarajevo, Sarajevo, 1980.
- Kujraković ef. Nusret, *Džamija Husein-kapetana i džemat Husejnija u Gradačcu*, Povodom obilježavanja 180.godišnjice izgradnje(1826-2006), Medžlis Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 2006.
- Kunibert Bartol, *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića*, Beograd, 1901.

Šehić Sadik, *Zmaj od Bosne*, drugo prošireno izdanje, Mariborski tisak, Maribor, 1994.

Traljić Mahmut, *Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu*, (U povodu 40-godišnjice smrti hafiz Ahmed Hilmi ef. Muftića), Odbor Islamske zajednice Gradačac, Gradačac, 1974.

Vijećanje bošnjačkih prvaka u Tuzli 1831.godine, Zbornik radova sa naučnog skupa „Značaj Pokreta Husein-kapetana Gradašćevića u brobi za autonomiju Bosne i Hercegovine“ (Tuzla, 3.2.2006.), Preporod Gradačac, Gradačac, 2007.

Ključne riječi: Husein-kapetan Gradašćević, vakuf, Gradačac, džamija Husejnija, Sahat-kula, vjerski objekti, vjersko obrazovanje

Summary

Waqf of Husein Kapetan Gradašćević

Waqf of Hussein Kapetan Gradašćević, founded by himself, originated from the period between 1820-1831. This *waqf* possessed land property, buildings, and yearly rental fee (*mukate*). Through the history the number of *waqf* property varied. *Waqf* of Hussein Kapetan Gradašćević had centralized administration within the *waqf* of Osman–kapetan, Murat–kapetan and Hadji Bećir-bey Gradašćević. At the beginning, the administer (*muteveli*) of these *waqfs*, by family inherited tradition, was chosen from the eldest male members of bey's family and later on out of that family as well. Significant part of these *waqf* was taken away from the Islamic Community between the years 1878-1974, and the only small part of that *waqf* remains today. The income from the *waqf* of Hussein Kapetan Gradašćević was devoted to the salary of *imamas* and *muezzins* in Husejnija and Svirač mosques in Gradačac and Osman-bey mosque in Modriča, then to the salary for *muderith* of *madrasa* (high school) in Gradačac and Modriča, and also for maintenance of the mentioned mosques and *madrasahs*. The *waqf* of Hussein Kapetan Gradašćević by its property helped a lot or rather to say extraordinary contributed to urban development of the town of Gradačac and surrounding areas starting in the year 1820 and up to present days. The most important *waqf* of Hussein Kapetan Gradašćević in the town of Gradačac is Husejnija mosque (1826) and Clock Tower (1824), which were proclaimed as “national monuments of Bosnia and Herzegovina” in year 2004.

P R I L O Z I:

Prilog 1: *Tabelarni prikaz mukata vakufa Murat i Husein-kapetana u Brčkom (1889-1903)*

Red broj	Katast. općina	Broj z.k. ul.	Broj kat. čestice	Opis nekretnine	Površina m ²	Godišnja mukata (zakup) kruna helera	
1	Brčko	1263	19/38 4/3	Bašča šljivik u varoši Gradilište u varoši	1.480 1.180	0	69
2	Brčko	1144	4/4 11/36	Dvor sa zgradom u staroj varoši Bašča šljivik do stare varoši	330 1.800	2	88
3	Brčko	1176	11/51	Bašča šljivik do Save u varoši	1.750	0	64
4	Brčko	1152	19/159 10/78 14/31	Kuća kbr.1064 sa avlijom u varoši Kuća kbr.650 sa avlijom u varoši Kuća kbr.779 sa avlijom u varoši	200 320 200	1	60
5	Brčko	779	14/34 14/35 14/33	Bašča (vrt) Krušik u varoši Bašča (vrt) Krušik u varoši Bašča vrt kod kuće u varoši	580 320 400	1	60
6	Brčko	778	14/36 14/32 14/177	Bašča (vrt) Krušik u varoši Kuća kbr.778 sa avlijom u varoši Dvorište u varoši	220 434 86	2	88
7	Brčko	727	11/32 11/39 11/25 11/22	Bašča šljivik u varoši Bašča šljivik u varoši Kuća sa kućištem i dvorištem Gradilište u varoši	1.100 2.300 570 130	2	40
8	Brčko	726	11/21 11/23	Bašča šljivik kod kuće u varoši Bašča voćnjak kod kuće u varoši	380 150	0	80

9	Brčko	725	11/20	Kuća kbr.725 sa avlijom u varoši	250	1	60
10	Brčko	724	11/18	Kuća kbr.724 sa avlijom u varoši	110	0	32
			11/19	Dvorište u varoši	150		
11	Brčko	723	11/17	Kuća kbr.723 sa avlijom u varoši	210	0	80
			11/33	Bašča šljivik kod kuće u varoši	700		
12	Brčko	714	10/35	Kuća sa dvorištem	810	0	80
			10/56	Kuća kbr.713 sa avlijom u varoši	380		
13	Brčko	713	10/170	Kuća kbr.1299 sa avlijom u varoši	220	1	60
			10/57	Kuća kbr.712 sa avlijom u varoši	260		
14	Brčko	712	10/57	Bašča vrt kod kuće u varoši	520	2	24
15	Brčko	711	10/53	Gradilište u varoši	280	1	60
			10/51	Kuća kbr.710 sa avlijom u varoši	115		
16	Brčko	710	10/50	Dvorište sa gradilištem i štalama u v	260	1	60
			10/52	Bašča vrt kod kuće u varoši	230		
17	Brčko	709	10/19	Kuća kbr.709 sa avlijom u varoši	300	0	80
18	Brčko	708	10/109	Kuća kbr.708 sa avlijom u varoši	310	0	80
19	Brčko	707	10/62	Kuća kbr.707 sa avlijom u varoši	220	0	80
20	Brčko	706	10/110	Kuća kbr.706 sa avlijom u varoši	100	0	80
			10/111	Kuća kbr.705 sa avlijom u varoši	270	2	40
21	Brčko	705	10/47	Bašča šljivik kod kuće u varoši	300		
22	Brčko	704	10/112	Gradilište u varoši	250	0	80
23	Brčko	703	10/46	Kuća kbr.703 sa avlijom u varoši	420	1	60

24	Brčko	702	10/114	Gradilište u varoši	340		
			10/63	Gradilište u varoši	320	1	60
25	Brčko	701	10/113	Gradilište u varoši	200		
			10/60	Kuća kbr.701 sa avlijom u varoši	275		
26	Brčko	700				1	60
			10/61	Bašča šljivik sa kućom u varoši	448		
			10/59	Kuća kbr.700 sa avlijom u varoši	390		
27	Brčko	699				1	60
			10/115	Dvorište kod kuće u varoši	220		
			10/68	Kuća kbr. 699 sa avlijom u varoši	25	1	60
			10/64	Bašča šljivik bez kuće	260		
			10/65	Dvorište sa gradilištem i štalama u v	150		
28	Brčko	698					
			10/66	Dvorište sa kućom u varoši	80		
			10/67	Kuća kbr. 698 sa avlijom u varoši	225	1	60
			10/166	Kuća kbr. 119 sa avlijom u varoši	25		
			10/86	Bašča vrt kod kuće u varoši	120		
29	Brčko	691				1	60
			10/87	Gospodarstvena zgrada	290		
			10/164	Kuća kbr.1159	112		
30	Brčko	697	10/107	Kuća kbr. 697 sa avlijom u varoši	260	1	60
			10/70	Kuća kbr. 696 sa avlijom u varoši	200	1	60
			10/69	Kuća i dvorište u varoši	210		
			10/89	Kuća kbr. 694 sa avlijom u varoši	230		
32	Brčko	694				3	20
			10/88	Dvorište kod kuće u varoši	280		
			10/72	Kuća kbr. 695 sa avlijom u varoši	82		
33	Brčko	695				0	80
			10/71	Dvorište kod kuće u varoši	166		
			10/73	Kuća kbr. 693 sa avlijom u varoši	223	1	60
34	Brčko	693	10/74	Bašča vrt kod kuće	115		

35	Brčko	692	10/75	Kuća kbr. 692 sa avlijom u varoši	180	1	60
			10/76	Dvorište kod kuće u varoši	170		
36	Brčko	690	10/116	Dvorište kod kuće u varoši	90	1	60
			10/77	Dvorište kod kuće u varoši	140		
37	Brčko	689	10/117	Kuća kbr. 689 sa avlijom u varoši	250	1	12
			10/79	Kuća i dvorište u varoši	200		
			10/118	Kuća i dvorište u varoši	70		
38	Brčko	688	10/80	Bašča vrt kod kuće	110	1	12
			10/48	Kuća kbr. 687 sa avlijom u varoši	65		
39	Brčko	687	10/43	Dvorište kod kuće	220	1	04
40	Brčko	686	10/45	Kuća kbr. 686 sa avlijom u varoši	140	0	56
			10/120	Kuća kbr. 676 sa avlijom u varoši	130		
41	Brčko	676	10/101	Bašča šljivik kod kuće	210	1	60
			10/121	Dvorište kod kuće	120		
42	Brčko	675	10/102	Kuća kbr. 675 sa avlijom u varoši	315	3	20
			10/96	Bašča šljivik kod kuće	300		
			10/100	Bašča šljivik kod kuće	360		
43	Brčko	674	10/98	Kuća kbr. 674 sa avlijom u varoši	150	1	20
			10/89	Bašča šljivik kod kuće	140		
44	Brčko	673	10/123	Kuća kbr. 673 sa avlijom u varoši	140	1	20
			10/97	Dvorište	90		
45	Brčko	672	10/85	Kuća kbr. 672 sa avlijom u varoši	290	2	40
			10/90	Kuća kbr. 671 sa avlijom u varoši	230		
46	Brčko	671	10/92	Dvorište	120	3	20
			10/91	Dvorište	73		
			10/169	Kuća kbr. 1306 sa avlijom u varoši	117		

47	Brčko	670	10/94	Kuća kbr. 670 sa avlijom u varoši	180	1	12
			10/93	Dvorište	100		
			10/95	Bašča vrt kod kuće	250		
48	Brčko	669	10/103	Kuća kbr. 1341 sa avlijom u varoši	400	1	60
			8/18	Gradilište sa magazom u čaršiji	40		
			1056/105	Kućište	40		
49	G.Rahić	177	7/99	Gradilište sa magazom u čaršiji	46	0	80
			7/197	Gradilište sa magazom u čaršiji	47		
			7/198	Gradilište sa magazom u čaršiji	47		
50	Brčko	1163	10/44	Šljivik kod kuće	194	3	20
			10/165	Kuća broj 1151	46		
			11/37	Bašča kod agencije	800		
51	Brčko	662					
52	Brčko	1159					

Prilog 2: Tabelarni prikaz vakufa Husein-kapetana Gradašćevića
od 1820-1999.godine (površine u kvadratnim metrima)

Mjesto				Gradačac		Mukate (zakupnine) vakufa					
Gradačac Modriča	Gradačac Modriča	Gradačac Modriča									
Godina				Godina		Broj do 1938					
1820-1884	1887	1933-1938	1945	1999	(51+60) 111						
188.365	25.210	20.481	20.145	Oduze- to 1960- 1974	Zatražen povrat	Vakuf ima samo pravo ko- rištenja	Površina nekadašnjeg vakufskog zemljišta pod mukatom	Površina nekadašnjeg vakufskog zemljišta pod mukatom	52		
										14.845	3.772

Zapisnik 1899. Čestoviti Rod. Notarstog vakuf. pojerenstva u Gradišcu.		
Predmet: je zaključanje mukatenski Duznista Husein Kapetanova vartula u Gradišcu u to uistup zamolbe Not. vartul. pojerenstvo u Gradišcu. od 11 Decembra 1898. br. 185 vartul.		
Prisutni: Strane pojerenstva: od strane Presjednik: nje podpisani I. Mutapčić: Koc. mutovelija, vartul. nje podpisani članovi: vartula Husein i ferovog jor. i. Lausevic. Tursanovic		
Polazi grad. pojerenstvo i narupit ocitaji svaki kako sledi:		
1.	Presjednik i presjednik duznista Laza Hojstić u ime Husein Kapetanov iz Grada	Narupit ocitaji svako. Kako da je u ime Husein Kapetanov De Duz na 4 god. po 80 R.
2.	U ime Husein Kapetanov i Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini iz Grada	Kako da je u ime Husein Kapetanov i Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini 2 god. po 80 R. 3 god. 20 R. i 4 god. 10 R. u ime Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini
3.	Pisto Tursanovic iz Grada	Kako da je u ime Husein Kapetanov i Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini 2 god. po 80 R. 3 god. 20 R. i 4 god. 10 R. u ime Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini
4.	Opjako Halilovic iz Grada	Kako da je u ime Husein Kapetanov i Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini 2 god. po 80 R. 3 god. 20 R. i 4 god. 10 R. u ime Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini
5.	Milovan Markovic u ime Husein Kapetanov	Kako da je u ime Husein Kapetanov i Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini 2 god. po 80 R. 3 god. 20 R. i 4 god. 10 R. u ime Husein Markovica članovi vartul. nje Eleanora Gracini

